

**Hierna volgend
artikel is
afkomstig uit:**

De **Levende Natuur**

**Doelstelling van
'De Levende Natuur'**
Het informeren over
ontwikkelingen in onderzoek,
beheer en beleid op het
gebied van natuurbehoud
en natuurbeheer,
die van belang zijn voor
Nederland en België.
De artikelen zijn vooral
gebaseerd op eigen
ecologisch onderzoek,
ervaring of waarneming
van de auteurs.

De Levende Natuur
verschijnt 6x per jaar,
waaronder tenminste
één themanummer.

**U kunt zich abonneren
via onze website:**

[www.delevendenatuur.nl/
lezersservice.php](http://www.delevendenatuur.nl/lezersservice.php)

**of deze bon opsturen
naar:**

Abonnementenadministratie
De Levende Natuur
Antwoordnummer 3031
8000 WB Zwolle

Tel. 06 - 57262672
administratie@delevendenatuur.nl

JA ik wil graag een abonnement
op *De Levende Natuur*

naam: _____

adres: _____

postcode: _____

woonplaats: _____

telefoon: _____

e-mail: _____

**Ik machtig *De Levende Natuur* om het abonnementsgeld
af te schrijven van rekening:**

bank/giro: _____

naam: _____

plaats: _____

datum: _____ handtekening:

Graag aankruisen:

- proefabonnement** – € 10,- (drie nummers)
- particulier** – € 35,- (NL + B) – overige landen € 45,-
- instelling/bedrijf** – € 60,-
- student/promovendus** – € 12,50*

** (max. vier jaar; graag kopie college- of PhD kaart bijvoegen)
Na vier jaar gaat dit abonnement automatisch over in een regulier abonnement.*

De prijsontwikkeling kan het stichtingsbestuur dwingen de tarieven
aan te passen. Tevens bent u gerechtigd om uw bank opdracht te geven
het bedrag binnen 30 dagen terug te boeken.

Is er toekomst voor de grutto? Foto: Mark Kuiper

Gras en Grutto: ervaringen in Amstelland

Mark Kuiper

Een gezonde populatie weidevogels: enkele decennia geleden was dat vanzelfsprekend, nu lijkt het een wonder. In een flink deel van het leefgebied van zo'n populatie is de waterstand hoog, groeit gras traag, wordt laat gemaaid en is het grasland rijk aan kruiden, insecten en bodemdierpjes. Het gras wordt voldoende intensief gebruikt om verruiging te voorkomen, maar niet zo intensief benut dat een maximale productie per hectare wordt nagestreefd. Predatoren, nu zoveel algemener dan in de glorie-dagen van de grutto, laten zich er niet onbeperkt gelden. Misschien nog een wonder: zijn er mensen die hier een boterham verdienen? De Rondehoep en Bovenkerkerpolder ten zuiden van Amsterdam laten zien dat wonderen nog bestaan.

In twee polders langs de Amstel ten zuiden van Amsterdam, De Rondehoep en de Bovenkerkerpolder, houden rond 300 paar grutto's goed stand (fig. 1 & 2). Dit is te danken aan kernen met vochtige graslanden die zo worden beheerd dat de weidevogels er hun kuikens vliegvlug krijgen: matig bemest, rijk aan voedsel voor zowel de adulte vogels als de kuikens en rust tot de reproductie is voltooid. Buiten die kernen met 'kuikenland' bevindt zich regulier gebruikt grasland, waar de boeren de kaas op hun brood verdienen: een evenwicht tussen economie en ecologie. De sleutel tot het succes is 'lerend beheren': jaarlijks monitoren van de weidevogels, proberen te begrijpen welke factoren een rol spelen bij het groot krijgen van de kuikens en waar nodig aanpassing van het beheer.

In dit verhaal presenteren we de lessen die de afgelopen jaren in dat proces werden geleerd; nieuwe zullen ongetwijfeld volgen.

Lerend beheren

Door jaarlijks in april in kaart te brengen waar grutto's zich vestigen en eind mei waar de alarmerende ouders met kuikens lopen, wordt inzichtelijk waar vogels (geen) succes hebben. Deze gegevens combineren we met informatie over het type grasland - snelgroeiend Engels raaigras of juist bloemrijk gras met een open structuur- en het beheer - beweiden, maaien, bemesting. Die kaarten geven een vingerwijzing naar de factoren van succes en falen en inspireren tot verbeterplannen. Achteroverleunen zonder monitoring is riskant. Je kunt er nooit op vertrouwen dat hetzelfde blijven doen, goed blijft uitpakken.

De eerste tellingen in Amstelland, in 2005, waren een schok. Er werden in die jaren veel nesten beschermd bij de werkzaamheden en met gespreid maaien zou er ruimte voor kuikens moeten zijn, hoopten we. Maar

deze mooie plannen bleken niet te werken: meer dan 70% van de grutto's kreeg in 2005 geen kuikens vliegvlug (fig. 3).

Er werd een reservaat ingericht in het centrum van de Rondehoep. De watermaatregelen waren erg fors: een deel van de polder stond in de eerste paar winters onder water. De watervogels vonden het prachtig, maar het gras verdween en de klassieke fout van het weidevogelreservaat - verruiging - dreigde. Dat gevaar werd bezworen: voordat de verruiging kon toeslaan, werden de hoge waterstanden in goed overleg tussen boeren en terreinbeheerder Landschap Noord-Holland wat lager en korter ingesteld. De weide van de weidevogel overleefde het net.

Rond 2010 maakt de overleving van de kuikens duidelijk een sprong: dit is de vrucht van verbeteringen in het beheer (fig. 4 & 5). Schommelingen lijken vooral het

Fig. 1 (links) gruttogezinnen Bovenkerkerpolder eind mei 2017.

Fig. 2 (rechts) gruttogezinnen Rondehoep eind mei 2017.

De gekleurde percelen hebben een vorm van kuikenlandbeheer (rustperiode of extensief weiden).

gevolg van verschillende weersomstandigheden en de aanwezigheid van vossen.

In de naast de Ronde Hoep gelegen Bovenkerkerpolder is geen reservaat. Het model van de Ronde Hoep is daar gerealiseerd met behulp van de regelingen van het Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (Anlb). Inmiddels is op zo'n 100 hectare het slootpeil hoger gezet, is de bemesting teruggeschroefd en een rustperiode ingesteld. Zo zijn de omstandigheden in het voorjaar zodanig dat de kuikens een optimale kans krijgen. Het Anlb blijft echter met zijn looptijd van slechts zes jaar en afhankelijkheid van vrijwillige deelname een kwetsbare basis voor de vogels.

Agrarische bedrijven wensen een planning van dertig jaar of langer als er keuzes worden gemaakt om te investeren. Het Anlb levert die niet en biedt daarom onvoldoende basis. Op termijn moet er een structurele oplossing komen, met een gezonde economische basis, om de toekomst van de weidevogels in Nederland veilig te stellen.

Het is in mijn ervaring niet mogelijk adequaat beheer uit te voeren voor de grutto zonder ieder jaar de vinger aan de pols te houden en de resultaten met alle betrokkenen te analyseren in de context van de wijze waarop het land wordt gebruikt. De tellingen zijn onontbeerlijk om

het beheer tijdens het seizoen te verfijnen (bijvoorbeeld 'last minute' beheer: percelen met veel nesten niet maaien in het broedseizoen). Ieder jaar komen verrassende feiten en vaak ook weer verrassende ideeën naar voren. Vogels proberen zich te vestigen in hoeken met nog onvoldoende geschikt grasland, mijden een hoog opgroeiend hakhoutbosje of missen water in sloten met een te diep wegzakkend peil. Jaarlijks zijn ingrijpende verbeteringen (bomen verwijderen, slootpeil verhogen, percelen plasdras zetten, kruidenrijkdom verhogen door versralen en doorzaaien enz.) nodig om de resultaten gelijk te houden. Stilstand is achteruitgang!

Predatie

Predatie is een toenemend en complex probleem in de wereld van de weidevogels - ook vanwege het indirecte effect op de mensen. Wie ziet dat alle nesten zijn geplunderd, volwassen grutto's zijn doodgebeten en het daaropvolgende voorjaar tevergeefs wacht op de vogels, moet sterk in zijn schoenen staan om door te gaan.

In de jaren 70 en 80 konden kuikens nog veilig over kale percelen wandelen; nu is dat door de predatiedruk van de algemeen geworden roofvogels haast niet mogelijk. De invloed van vliegende predatoren is, althans voor de grutto, wel in te perken: grote groepen gruttogezinnen zijn in grasland, waar de kuikens zich onzichtbaar kunnen maken zolang er niet gemaaid wordt, redelijk bestand tegen roofvogels. Dat geldt al minder voor Kievit en scholek-

Bloemrijke weide op particuliere grond van een biologische veehouder in de Ronde Hoep (foto: Mark Kuiper).

ster, omdat de kuikens van deze vogels in open gebied lopen en van bovenaf gemakkelijk te vinden zijn. Maar de vos die een neus heeft voor eieren en broedende vogels kan binnen enkele dagen een volledige broedpopulatie laten verdwijnen. Naïeve burgers die beweren dat alles de schuld is van de boer en dat vossen geen kwaad kunnen, gooien niet zelden olie op het vuur van de wanhoop bij de boeren. Een vossenraster, als het goed staat en onderhouden wordt, geen sinecure, geeft een oplossing op kleine schaal. Een echte oplossing in een gebied van 1600 ha zal het niet worden, want dat is veel te kostbaar. We nemen de vos dus serieus. De jagers worden met cameravallen en nachtkijkers ondersteund bij het opsporen van de burchten. Op strategische plaatsen zijn kunstburchten geplaatst die functioneren als een vangkooi. Jaarlijks worden tussen de twee en twintig vossen uit het gebied gehaald. In 2019 is het eerste vossenraster rondom een gruttokolonie geplaatst. Als dit blijkt te werken, zullen de komende jaren meer gruttokolonies op deze manier worden beveiligd. De marter is een nieuwkomer in ons gebied waarvan we nog weinig hebben gemerkt. In het oosten van het land is de ervaring dat ook deze predator groot effect kan hebben.

Lange termijn: het Amstelland-model

Ecologie en economie trekken elk een kant uit, spanning is het gevolg. De overheid wil de natuur beschermen en brengt daarmee extra dynamiek in het veld. Die inspanning is vooral kansrijk als het lukt een evenwicht te vinden tussen de eisen van het bedrijf en de natuur: weidevogels zijn immers bedrijfscultuurvolgers.

Hoog slootpeil, afgevlakte oevers en kruidenrijk grasland in de Bovenkerkerpolder (foto: Mark Kuiper).

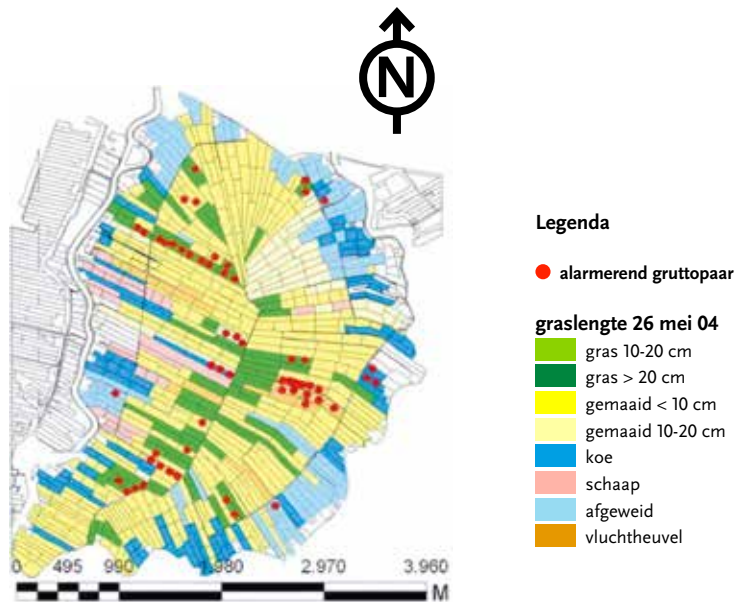

Fig. 3. De kaart met de gruttogezinnen in de Rondehoep eind mei 2005. Op de gele percelen met gefaseerd maaien zijn geen gruttokuikens. Op de meeste groene percelen, nog ongemaaid, ook niet. De grote groep rechts liep op percelen die net gemaaid waren, er stonden 'vluchtstroken' maar de toekomst van de kuikens was duister. Linksboven ging het goed: deze percelen werden al jaren extensief gebruikt door een boer van ver weg.

De les: gruttokuikens overleven niet gemakkelijk op hergroei van gemaaid gras en de ongemaaide percelen met een zwaar gewas zijn onbruikbaar. We zagen duidelijk wat de gruttokuikens nodig hadden: gras dat ijl en open is rond 1 juni!

Spanningsveld 1

- Biodiversiteit floreert als graslanden niet tot het uiterste worden gebruikt.
- Boeren moeten hun grond intensief gebruiken voor hun economische bedrijfsvoering.

Spanningsveld 2

- Weidevogels hebben beheer door boeren nodig.
- Boeren kunnen moeilijk hun bedrijfsvoering *geheel* baseren op weidevogelbeheer.

Spanningsveld 3

- Overheid en terreinbeheerders willen zekerheid via regelgeving.
- Regels bemoeilijken het effectief reageren op de variatie in het weer en het slim omgaan met ontwikkelingen in de bedrijfsvoering.

Spanningsveld 4

- Biodiversiteit en bedrijfsplanning vragen een langjarige aanpak.
- Overheid en terreinbeheerders kiezen vaak voor kortdurende afspraken.

Het Amstelland-model

De gulden middenweg is denkbaar waar boeren 'hun economisch ding kunnen doen' en *daarnaast* natuur realiseren. Dit kan door in iedere polder dat deel dat op basis van ecologische en economische factoren daarvoor het meest geschikt is, een natuurkern te realiseren die bestaat uit vochtige en kruidenrijke weiden in een open landschap. Omliggende veehouders beheren elk een stuk van die natuurkern. Waar dat past, wordt de natuurkern versterkt met aangrenzend extensief graslandbeheer. Alle beheer staat onder regie van een coördinator. Het resultaat is dat alle partijen naar 'het gulden midden' bewegen: daar waar de grutto zich thuis voelt.

Ecologie

Hoe goed weidevogelgrasland er uitziet, is de afgelopen twintig jaar in grote lijnen wel duidelijk geworden. Succes zit hem echter niet in die grote lijnen, maar in het reageren op de details die bepalen wat in een concreet geval werkt.

De waterstand moet hoog zijn. Maar wat te doen om een gebied natter te maken? Er zijn vele mogelijkheden en wat op de ene

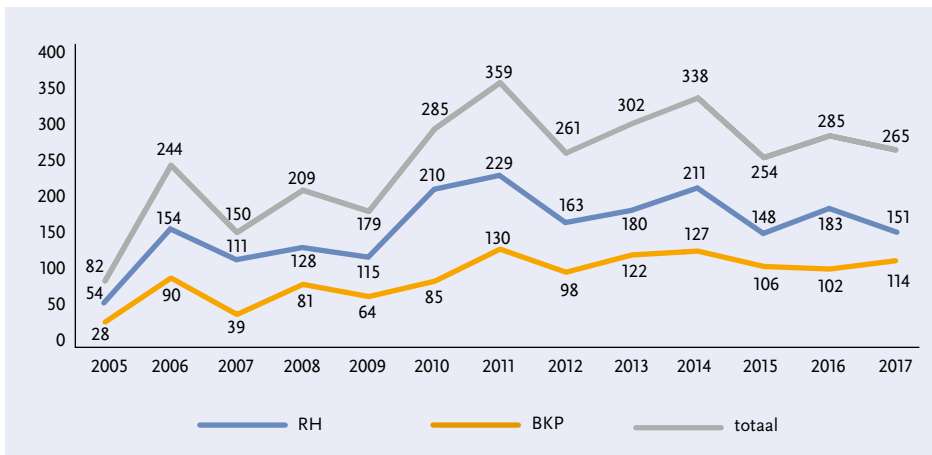

Fig. 4. Aantal grutto's met kuikens eind mei in beide polders en cumulatief. RH=Rondehoep; BKP=Bovenkerkerpolder.

Fig. 5. Percentage van het aantal broedparen grutto's dat eind mei met kuikens loopt (BTS=Bruto Territoriaal Succes). Als richtlijn geldt dat het percentage op of boven de 60% moet liggen om een stabiele populatie te bewerkstelligen.

plek succes brengt, veroorzaakt elders een ramp. Populair bij voorstanders van het grote gebaar is het verwijderen van de bovenste, voedselrijke laag van de bodem. Voordeel is dat je dan dicht bij het water komt en in één klap de groeikracht van de bodem vermindert. De risico's zijn echter groot. Menig gebied waar men, toen de bulldozers en draglines werden ingeladen, grutto's en Kievit beloofde, dertelend tussen orchideeën, is nu pitrus-met-gans. Met het verlies van de toplaag kan de draagkracht van de grond snel verloren gaan en als er geen trekker kan rijden, is het snel einde verhaal voor weide en weidevogel. Het tijdelijk verhogen van het slootpeil in het voorjaar, in combinatie met een hoekje plasdras zetten, levert geen risico op en het werkt als een magneet op de vogels. Een stapje verder is het afvlakken van oevers en die zorgvuldig beheren als gras-met-bloemen.

De grasgroei op deze vochtige percelen mag niet te snel gaan. Vertraging kan bereikt worden door (vooral in het voorjaar) weinig te bemesten en daarbij te kiezen voor ruige stalmest. Waar het gras nog te snel groeit, kan voorweiden of extensief weiden uitstekende omstandigheden voor de kuikens creëren.

Dankzij het vocht is de vegetatie rijk aan insecten en bodemdierjes, tegelijk is een open structuur niet minder belangrijk. De ontwikkeling van gangbaar grasland met dominantie van Engels raaigras naar kuikenland is niet eenvoudig. Meerdere jaren sterk de mestgift verlagen is een eerste vereiste. In een al open en structuurrijke vegetatie kan de groei van de biodiversiteit worden versneld door het doorzaaien met (gebiedseigen) kruiden. Is de grasgroei van Engels raaigras nog sterk, dan zal dit niet lukken.

Een rijk bodemleven is alleen mogelijk als de bodem niet te zuur wordt. Vaste mest is gunstig voor het bodemleven en is met niet al te hoge hoeveelheden goed te combineren met gras dat laat wordt gemaaid. Een keuze voor extreem arme grond door bemesting achterwege te laten, gaat op termijn ten koste van de grutto die al te schrale, onbemeste graslanden mijdt: vermoedelijk is er weinig voedsel in de bodem voor de adulte vogels, terwijl kuikens wel naar dit soort vegetaties trekken. Wellicht profiteert kempfaan of watersnip. Dat zijn echter algemene soorten op onze planeet, terwijl de paar grutto's afhankelijk zijn van onze polders.

Variatie is een sleutelbegrip. Grutto's floreren als ze in het voorjaar van het ene type biotoop kunnen overschakelen naar het andere. Ondergelopen percelen zijn favoriet bij aankomst na de trek. Op percelen met wat meer grasgroei komen gemakkelijk nesten. De kuikens zijn het best af op schrale percelen vol bloemen en insecten. Percelen die prima werken in een nat of koud voorjaar, zijn slecht als het warm en droog is en andersom. 'Het weidevogelgrasland' bestaat niet. Een mix van typen grasland werkt het best.

Uiteraard moeten weidevogelgebieden rust kennen in de periode dat de nesten en kuikens aanwezig zijn. Hek dicht van april tot in juni is noodzakelijk!

Het gruttobiotoop is een juist midden tussen te intensief en te extensief gebruik van het land. Aan de ene kant is er het risico van een op productie gericht beheer dat leidt tot onvoldoende voedsel voor de vogels en onvoldoende rust om de reproductie te voltooien. Aan de andere kant leidt een te rigoureuze wending naar verarming tot percelen die veruigen.

Maar dan zijn we er nog niet. Een geschikt gruttobiotoop vereist een ruime maatvoering: een aaneengesloten gebied van minimaal tientallen hectaren, liefst omgeven door grasland dat voor de broodnodige openheid zorgt. In de Rondehoep ligt rond 1 juni een aangesloten blok van ongeveer 250 ha 'kuikenland' (fig. 6). In de Bovenkerkerpolder is dat circa 100 ha en ook hier lukt het met 'last minute' beheer (afspraken op het laatste moment, omdat er vogels met kuikens lopen) de verschillende blokken te verbinden.

Zonnepomp om slootpeilniveau op te zetten (foto: Mark Kuiper).

Economie

Geld speelt altijd een rol. Twee lessen die wij hebben geleerd:

Combineer extensief en intensief gebruik van het land op een slimme manier

Een melkveehouder die op al zijn land 'zwaar' beheer uitvoert (nat, lage productie, laat maaien) is bij reguliere grondprijzen snel failliet. Het is een harde en simpele waarheid: je kunt van louter weidevogelbeheer geen verdienmodel maken. Het is zowel voor de ecologische als de economische effectiviteit makkelijker om 100 of meer hectare weidevogelbeheer uit te voeren als dit bijvoorbeeld 25% van een polder betreft, waar de overige 75% intensief gebruikt land is en waar vogels en boeren hun 'boterham' halen, dan wanneer het een gehele polder en/of heel bedrijf omvat. In dat laatste geval dreigt in de ecologie verruiging en in de economie armoede.

Het 'Amstelland-model', waarbij circa 25 à 30% van het land dat het minst geschikt is voor landbouwkundig gebruik (nat, verafgelegen) gebruikt wordt voor natuur, werkt soepel voor vogels en boeren en de kosten blijven beheersbaar.

De markt?

In het Anlb kan een boer gecompenseerd worden voor gederfde inkomsten; dat is weinig stimulerend. Een ondernemer maakt keuzes om inkomsten te genereren. De vraag is: wil de consument betalen voor de wijze waarop zijn voedsel wordt geproduceerd?

In 2019 gaat een groot avontuur van start in Amstelland. Twintig boeren hebben zich verenigd in een zuivelcoöperatie die zuivel onder de merknaam 'Boeren van Amstel'

op de markt brengt. Dit streekproduct uit de achtertuin van Amsterdam kan, naar we hopen, een economische stimulans geven aan het natuurbeheer in de regio. De melk wordt ingekocht via Friesland Campina. De boer merkt daarom in eerste instantie niets: hij krijgt gewoon zijn melk vergoed van zijn afnemer. Maar als er winst wordt gemaakt, wordt die verdeeld op basis van een puntensysteem met als rekeneenheid 1 punt = 1 ha vochtig kruidenrijk grasland dat na 15 juni wordt gemaaid. De enige manier om in de winst te delen, is dus door het uitvoeren van weidevogelbeheer. De lessen die we hier gaan leren, zijn hopelijk een steun om ook in andere regio's dergelijke economische projecten op te zetten.

De lange adem

De hoge kosten voor grond zijn, vooral op het moment van bedrijfsopvolging, een obstakel om die als natuur te beheren. De grond goedkoper maken door die een natuurbestemming (weidevogelgrasland in combinatie met jaarlijkse monitoring en evaluatie) te geven kan ruimte geven. Veel boeren staan huiverig tegenover zo'n bestemmingswijziging. In Amstelland is in 2017 de Stichting Duurzaam Agrarisch Natuurbeheer opgericht. De stichting maakt geen kosten en heeft geen winstoogmerk. De stichting wordt door particulieren ondersteund om gronden te verwerven en geeft die tegen zo gunstig mogelijke prijs in gebruik bij de lokale boeren. Zo beschikken de boeren over goedkope hectares. De boeren en de vogels krijgen een lange horizon: hier blijft het beheer voor decennia of langer gericht op weidevogels en de kosten voor het land zullen altijd minimaal blijven. Via particulier natuurbeheer is een dergelijke oplossing ook te realiseren.

0 250 500 1.000 Meters

Fig. 6. Kuikenland voor weidevogels in de Rondehoop. In de kern ligt een reservaat (felgroen) van Landschap Noord-Holland met 160 ha. kuikenland, daaromheen (lichtgroen) ligt nog rond 100 ha. kuikenland op het land van de boeren. Op circa 200 ha. wordt het waterpeil hoog gezet voor de vogels. Rond 25% van de polder valt onder kuikenlandbeheer; elders worden zo nodig de nesten beschermd.

Ik kom geregeld oudere heren tegen die mijn inspanningen meewarig gadeslaan en met wijde armbgebaren de ondergang van de weidevogels in Nederland voorspellen. Ik ben geen profeet, draag zelfs geen baard, maar ik geloof dat er een toekomst voor de weidevogels mogelijk is, als we blijven leren, samenwerken en handelen. Wonderen zijn niet nodig, nuchter mensenwerk is voldoende.

Summary

Grass and grassland birds

In Amstelland populations of grassland birds, including Black tailed Godwit, are able to reproduce because the management of the grass by the local farmers on 25% of the area is focussed on the needs of the birds. The combination of intensively used land with a small part of grassland where the birds rule turns out to be effective both for the birds and for the incomes of the farmers. This success depends on the willingness of all participants to monitor what is happening and when and where necessary to adjust the management of the grasslands to actual developments. The economic aspects of this project are supported by the development of a local brand dairy products, 'Boeren van Amstel'.

Dr. M. Kuiper
Oostermeerkade 6
1184 TV Ouderkerk a/d Amstel
mark@natuurbeleven.nl